

KÄLLOR

- BERGROTH, HUGO 1917: Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift. Holger Schildts, Helsingfors.
- DAHLSTEDT, KARL-HAMPUS 1970: Massmedierna och språket. Skrifter utgivna av

Nämnden för svensk språkvård 41. Läromedelsförlagen Svenska Bokförlaget, Stockholm.

- TELEMAN, ULF 1991: Att lära svenska. Om språkbruk och modersmålsundervisning. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 75. Almqvist & Wiksell, Uppsala.

SPRÅKVÅRDEN OCH MEDIERNA — RESULTAT GENOM SAMARBETE

Språket i de finlandssvenska massmedierna utsätts med jämna mellanrum för kritik. Kritiken gäller såväl språket och stilen som hela det journalistiska greppet. Finns det då någon möjlighet för språkvården att hjälpa journalisterna att slipa sitt språk och framför allt, finns det något intresse hos journalisterna att samarbeta med språkvården?

Jag skall i det följande ge en kort beskrivning av Svenska språkbyråns kontakter med de finlandssvenska massmedierna och visa på det språkvårdssamarbete som pågår.

SPRÅKVÅRDEN OCH MASSMEDIERNA

Den finlandssvenska språkvårdens kontakter med massmedierna är vid det här laget rätt etablerade. Svenska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken har ända sedan 1980-talets början aktivt samarbetat med massmedierna. Samarbetet med de svenska tidningarna har främst utgjorts av olika tidsbegränsade språkvårdsinsatser, såsom oregelbundet utkommande språkbrev och deltagande i journalistfort-

bildningen. Hufvudstadsbladet har dessutom beställt skraddarsydd språkvård för sina anställda. Kortare kurser på olika lokaliteter har också förekommit.

Språkvårdssamarbetet med Rundradion har däremot skötts på kontraktbasis sedan år 1983, då den första språkvårdaren tillträdde sin tjänst. Redan före det hade Rundradion och språkbyrån haft olika former av samarbete. De första regelbundna kontakterna inleddes så tidigt som 1980 då ett språkbrev till radiojournalisterna lanserades enligt norsk modell.

SPRÅKVÅRDSPROJEKT PÅ EN DAGSTIDNING

Språkvården har i alla tider haft täta och välfungerande kontakter med Hufvudstadsbladet. Under de senaste åren har kontakterna ytterligare intensifierats tack vare aktiva insatser från journalistkåren. Särskilt livligt var samarbetet under den tidigare chefredaktören Bo Stenströms tid. På redaktionens och ledningens initiativ startades då ett stort språkvårdsprojekt som genomfördes i samarbete med språkbyrån.

När projektet inleddes blev journalister-

na tillfrågade om vad de önskade få ut av samarbetet. Önskemålen var många men den gemensamma nämnaren var att man ville föra gruppdiskussioner kring principiella frågor men också få personliga kommentarer på sina texter. Därför kom projektet att inbegripa såväl redaktionsträffar och brev eller fax till samtliga journalister som även samtal med enskilda journalister. Eftersom det uppskrivade arbetstempot på redaktionerna inte längre tillåter att redaktionssekreteraren läser igenom de olika artiklarna, innebar projektet att många journalister för första gången fick kommentarer på det de hade skrivit.

Bland de mest positiva effekterna av projektet kan nämnas många spontana samtal från journalisthåll — man ville diskutera ord och formuleringar likaväl som översättningar och stilfrågor. Tröskeln att kontakta språkvårdarna blev genast mycket lägre då man träffats och talats vid tidigare. Också många gamla frågor som journalisterna grunnat på men aldrig rett ut dök upp nu när det nu fanns någon att diskutera med.

Journalisternas intresse för språkriktighetsfrågor och stilfrågor aktiverades således medan projektet pågick. Dessvärre minskade antalet samtal så fort projektet var avslutat. Bara för vissa få journalister blev det en vana att kontakta språkbyrån även senare. Det märktes således helt tydligt att då projektet var avslutat tog andra prioriteringar över.

LISTA ÖVERVANLIGA FEL

På journalisternas begäran sammanställdes under projektets gång en lista på de mest frekventa felen i tidningen. Listan som fick titeln, *Femtiofem förrådiska och förargelseväckande finlandismer och andra frekventa fel*, delades ut till alla på redaktionen och vid senare tillfällen också till andra

viktiga grupper såsom t.ex. journalisterna på Finska notisbyrån. Syftet med den lilla ordsamlingen var att varje journalist med dess hjälp skulle kunna arbeta bort sina egna återkommande fel, som diskuterats ett otal gånger tidigare. I stället skulle man få tid över att diskutera större principiella frågor som stilfrågor och texthelheter. Tyvärr lyckades bortarbetandet av de femtiofem finlandismerna inte helt, trots att idén till listan kom från journalisterna själva. Samma finlandismer och fel förekommer fortfarande dagligen i tidningen, vilket kanske säger någonting om hur svårt det är att förändra sitt språkbruk.

RADIOSPRÅKVÅRDEN

— ETT FUNGERANDE ALTERNATIV

Medan det språkliga samarbetet med tidningarna har skötts periodvis och i form av projekt har radiospråkvården fungerat utan längre avbrott i 13 års tid. Radiospråkvårdaren besvarar språkfrågor, skriver språkbrev och har kurser för radio- och TV-journalisterna. För att kontakterna mellan språkvården och Rundradion skall fungera optimalt har radiospråkvårdaren sitt arbetsrum på forskningscentralen tillsammans med den övriga språkvården. På så sätt har språkvårdaren ett ben i vardera huset. Fördelarna med det här arrangemanget är många. Det allra bästa är att samarbetet ger möjlighet till en oavbruten dialog mellan språkvården och radiojournalisterna. Att dialogen fungerar kan man se bl.a. på att antalet telefonsamtal från radiojournalister är mycket större än från tidningsjournalister.

Journalisterna vid radion och TV:n ringer dagligen upp radiospråkvårdaren och diskuterar språkfrågor, ber om språkliga utredningar eller ställer termfrågor. I och med att språkvårdaren är anträffbar alla dagar har det blivit en naturlig sak för journalisterna att vända sig till henne i knepiga

▷

fall. Dels handlar det om att det känns naturligt att gripa luren då man stötet på ett språkligt problem, dels om att det skapats ett förtroende mellan språkvårdaren och journalisten. Ingenting ifrågasätter samarbetet utan båda parterna upplever att de arbetar för en gemensam sak.

Erfarenheterna från radiospråkvården visar att språkvårdsarbete på massmedierna ger bästa resultat om arbetet får fortgå under en längre tid. Först då finns det förutsättningar för förändrade attityder och ett ömsesidigt förtroende. Förtroendet grundar sig i hög grad på att språkvårdaren kan sätta sig in i journalistens situation och journalisten följaktligen känner sig motiverad att diskutera språkliga frågor med språkvårdaren. När de här kraven är uppfyllda finns det förutsättningar för ett fruktbart samarbete.

Som en klar fördel för samarbetet mellan de finlandssvenska journalisterna och språkvårdarna måste ses det faktum att flera av språkvårdarna har haft tillfälle att inte bara fortbilda yrkesverksamma journalister utan också jobba som lärare för blivande journalister. Tack vare undervisningen vid journalistutbildningen vid Svenska social- och kommunalhögskolan har språkvårdarna inte bara fått inblick i journalistyrket utan också möjligheter att etablera värdefulla kontakter med kommande journalistgenerationer. Samarbetet mellan språkvården och universitet kan därför vara en bidragande orsak till att de yngre journalistgenerationerna ser mer positivt på språkvård än äldre. Det här kan man iaktta bland annat på att det är mycket vanligare att yngre journalister, särskilt de som har varit språkvårdarnas elever, ringer upp och diskuterar språkfrågor.

SAMARBETE MED ANDRA INSTANSER

Det är inte bara den officiella språkvården

som kan diskutera språkliga frågor med medierna. Också det nyligen grundade språkvårdssällskapet, Hugo Bergroth-sällskapet, har fört en givande dialog med radiojournalisterna. Sällskapets medlemmar, som huvudsakligen består av språkvårdare och universitetsfolk med intresse för modern svenska, deltog nämligen för ett par år sedan i ett språkvårdsexperiment som visade sig utfalla mycket väl. Sällskapet erbjöd sig då att åka ut till olika regionala radioredaktioner och diskutera redaktionernas språk. Intresset för projektet var överraskande stort. Såväl riksradien som många lokalredaktioner hörde av sig och fick besök av sällskapets medlemmar.

Rent konkret gick experimentet ut på att några medlemmar av sällskapet lyssnade på valda radiokanaler och gjorde språkliga iakttagelser. Tillsammans med redaktionsledningen slog man sedan fast en dag då medlemmarna kunde besöka redaktionen och delge sina iakttagelser. Diskussionen under dessa redaktionsträffar visade sig bli mycket livlig och journalisterna uppskattade helt tydligt att få kommentarer på programmen. Varje medlem hade valt en radiostation som hon eller han brukade lyssna på också till vardags, vilket gjorde det lättare att diskutera allmänna övergripande frågor.

Under redaktionssammankomsterna behandlades såväl enskilda språk- och stilfrågor som principiella frågor som t.ex. användningen av finska i svenska radioprogram. Sällskapets medlemmar kunde naturligtvis inte komma med lösningar på problemen men journalisterna fick på detta sätt en ny diskussionspartner som kom med sin syn på radiospråket.

INTERN SPRÅKVÅRD PÅ MEDIERNA

Det är av stor betydelse att språkvården

visar intresse för journalisterna och journalisternas språkliga situation. Minst lika viktigt är det att journalisterna själva tar initiativ till att vidareutveckla sitt eget språk och att backa upp varandra. Det finns flera exempel på lyckade initiativ. Ett exempel är rundradions svenska språknämnd (RUSS), som grundades för snart fem år sedan. Nämnden, som sammanträder regelbundet, tar upp olika språkliga frågor och kommer med rekommendationer. I nämnden sitter radio- och TV-journalister, radions egen språkvårdare och en representant för språkvården.

Språknämnden, som en samarbetsform mellan journalister och språkvårdare, har många fördelar. Den första, och kanske den viktigaste, är att båda parterna har den högsta ledningens stöd för verksamheten. Som i allt språkarbete som kräver ett kollektivt engagemang är det också här av vikt att hela journalistkåren ser det meningsfulla i att arbeta för en gemensam sak, dvs. att vårda och utveckla språket. Den andra fördelen är otvivelaktigt att de språkliga rekommendationer som nämnden ger, sannolikt har större genomslagskraft än rekommendationer som kommer utifrån. Som en mycket stor förmån måste också räknas det faktum att språkvården på det här sättet kan föra en oavbruten dialog med journalisterna — en dialog som fungerar på ett jämbördigt plan.

Också intern språkvård i liten skala kan leda till samarbete mellan medierna och språkvården. Ett exempel på det är Vasabladet, där en av tidningens journalister för ett antal år sedan startade en språkspalt för tidningens redaktion. Tack vare språkspalten och ett gemensamt seminarium blev språkvårdarna medvetna om att det fanns ett genuint intresse för språkriktighet på Vasabladet. För att den värdefulla länken inte skulle brista erbjöds journalisten att bli medlem av Svenska språk-

nämnden, där det just då råkade finnas en ledig stol. Journalisten tackade ja och samarbetar således nu direkt med den officiella språkvården.

JOURNALISTERNA OCH SPRÅKET

Den språkliga situationen för de finlandssvenska journalisterna är utan tvivel en annan än för de finska journalisterna. Medan de finska journalisterna med mycket stor sannolikhet känner sig säkra på sitt modersmål och upplever sig behärska språket bättre än genomsnittsspråkbrukaren, finns det många bland de finlandssvenska journalisterna som medger att de inte alltid vet hur de skall uttrycka sig på sitt eget modersmål. En förklaring till att en sådan situation uppstår är förstås den att många finlandssvenska journalister i sitt dagliga arbete blir tvungna att använda mycket finska. Många gånger är det så att journalisten gör sin intervju på finska och får hela bakgrundsmaterialet på finska. När journalisten sedan kommer tillbaka till redaktionen skall hon eller han inte bara skriva en artikel utan också översätta hela stoffet.

De finlandssvenska journalisternas komplicerade arbetssituation bidrar säkert till att motsättningarna mellan språkvården och journalisterna är mindre än vad de ibland förefaller att vara på finskt håll. Visst finns det förstås också journalister på finlandssvenskt håll som lever enligt mottot att *det här är mitt språk och det får duga* eller att *jag struntar i den språkliga formen, det är innehållet som gäller*, men de är lyckligtvis rätt få. Glädjande ofta är det journalisterna själva som tar kontakt för att få hjälp, i stället för det motsatta, dvs. att språkvårdaren kontakter för att framföra kritik. När tågordningen är den uppfattas språkvården mer som en hjälpinstans än som språkpolis, vilket har visat sig ge betydligt bättre

▷

resultat. Varken journalister eller några andra skribenter gillar särskilt mycket att bli korrigerade.

KRITIK MOT SPRÅKVÅRDEN

Trots att samarbetet mellan medierna och språkvården för det mesta är god framförs det förstås också kritik mot språkvården och dess sätt att arbeta. Den beskaste kritiken har emellertid visat sig komma från journalister som sällan varit i direkt kontakt med språkvården och inte känner till språkvårdens vardag. Bland annat har språkvårdarna blivit beskyllda för att sitta vid sina dammiga skrivbord och inte veta någonting om verkligheten. Den kritiken kan avfärdas med att många aktuella frågor landar på språkvårdens bord långt innan medierna får inblick i dem. Inte heller vill språkvården underteckna påståendet att den arbetar för att förkväva journalisternas spontanitet och hindra dem från att skriva ett levande språk. Om ett levande språk för journalister betyder medvetna brott mot skriv- och språkregler, finns det ju definitivt skäl för ytterligare samarbete mellan medierna och språkvården.

KAN PRIORITERINGAR JUSTERAS?

Projektet på Hufvudstadsbladet, och kontakter med andra medier också för den delen, visar att språkvårdens budskap inte all-

tid når fram till journalisterna. Det här tolkas ibland som nonchalans och bristande vilja till samarbete. Det är möjligt att det finns en gnutta sanning i den tolkningen men för egen del ser jag det snarast som ett tecken på olika grupper har olika prioriteringar. Tyvärr, måste man väl säga, står inte språkriktighet speciellt högt på journalisternas prioriteringslista. I stället satsar man på att skriva snabbt och med ryckande, ibland beklagligt nog på bekostnad av både begriplighet och språkriktighet.

Om journalisterna lägger liten vikt vid stil- och språkriktighetsfrågor men tidningsläsarna och radiolyssnarna fortfarande retar sig på alla fel som förekommer, existerar det med andra ord fortfarande ett problem som språkvården och journalisterna bör lösa tillsammans. Särskilt för det finlandssvenska språkets del kan situationen i det långa loppet annars bli synnerligen olycklig. Mediernas roll som språkliga modeller ökar ju hela tiden — i själva verket kan man säga att medierna i dag har övertagit Bibelns roll som språkmodell. I den språkliga situation som de flesta finlandssvenska journalister befinner sig i just nu, känner sig få rustade att axla rollen som språkmodeller, än mindre önskar de bära ansvaret för finlandssvenskans framtid. ■

EIVOR SOMMARDAHL
*Forskningscentralen för de inhemska språken, Sörnäs strandväg 25,
00500 Helsingfors*